

اشاره:

با توجه به اینکه در پیام تسلیت مقام معظم رهبری به مناسبت رحلت آیت الله مصباح یزدی از این عالم رحیل با عنوان «حکیم» یاد کرده‌اند، در نوشتار حاضر به مفهوم واژه حکمت، ابعاد معنای حکمت در قرآن، همراه بودن کتاب با حکمت، همراه بودن علم و حکمت، همراه بودن عزت و حکمت، دریافت کنندگان حکمت از نگاه قرآن و نشانه‌هایی از آثار حکمت خداوند پرداخته‌ایم.

حکمت از نگاه قرآن

علی اکبر عالمیان

مفهوم واژه حکمت

علامه طباطبایی درباره معنای واژه حکمت می‌گوید: «حکمت [به اصطلاح نحوی] بناء نوع است یعنی نوعی از محکم کاری یا کار محکمی که سستی و رخنه‌ای در آن راه ندارد و غالباً در معلومات عقلی واقعی که ابداً قابل بطلان و کذب نیست استعمال می‌شود.» به تعبیر مولف مجمع البیان: «حکمت آن است که تو را بر امر حق که باطلی در آن نیست واقف کند.» بنابراین این دو تعریف، می‌توان حکمت را به معنای یافتن حقیقت و آنچه که مطابق با واقع است، تعریف کرد.

حکمت از نگاه قرآن نیز عبارت است از علم و معرفت داشتن به مجموعه اصولی

که موافق با فطرت انسانی و مطابق با واقع هستند. اما حکمتی که در علوم بشری از آن یاد می‌شود در مقابل علوم تجربی به کار رفته و بیشتر مباحث نظری و عقلی صرف را شامل می‌شود. از این رو به نظر می‌رسد شباهت این دو فقط در عقلی و نظری بودن باشد و لکن در دو جهت تفاوت دارند یکی این که تمامی حکمت قرآن موافق با مقتضای فطرت است و دیگر این که با واقع مطابقت دارد.^۳

ابعاد معنای حکمت در قرآن

کلمه حکمت بیست بار در قرآن مجید تکرار شده است و از آن می‌توان

معانی گوناگونی را استخراج کرد که معانی زیر از این قبیل‌اند:

۱- حکمت به معنای پند و اندرز

وَإِذَا طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِنَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يُعْطِكُمْ بِهِ وَأَتَقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ^۹ و هرگاه زنان را طلاق دادید بایستی تا نزدیک پایان زمان عده یا آن‌ها را به سازگاری (در خانه) نگاه دارید و یا به نیکی رها کنید، و روا نیست آنان را به آزار نگاه داشته تا بر آن‌ها ستم کنید، هر کس چنین کند همانا بر خود ظلم کرده است. و آیات خدا را به مسخره نگیرید و به یاد آرید نعمت خدا را که به شما لطف فرمود و (به خصوص نعمت بزرگ) کتاب آسمانی و حکمت الهی را که به شما فرستاد و شما را به اندرز آن بهره‌مند گرداند، و از خدا پروا کنید و بدانید که خدا به همه چیز آگاه است.

۲- حکمت به معنای علم و فهم

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ^{۱۰} و ما به لقمان مقام (علم) و حکمت عطا کردیم (و فرمودیم) که (بر این نعمت بزرگ) خدا را شکر کن، و هر کس شکر حق گوید به نفع خود اوست و هر که ناسپاسی و کفران کند خدا (از شکر و سپاس خلق) بی‌نیاز و (به ذات خود) ستوده صفات است.

۳- حکمت به معنای قرآن

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ^{۱۱} (ای رسول ما خلق را) به حکمت (و برهان) و موعظه نیکو به راه خدایت دعوت کن و با بهترین طریق با اهل جدل مناظره کن (وظیفه تو بیش از این نیست) که البته خدای تو (عاقبت حال) کسانی را که از راه او گمراه شده و آنان را که هدایت یافته‌اند بهتر می‌داند.

۴- حکمت به معنای پیامبری و نبوت

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا^{۱۲} بلکه حسد می‌ورزند با مردم (یعنی پیامبر و مسلمین) چون آنها را خدا به فضل خود برخوردار نمود. که البته ما به آل ابراهیم کتاب و حکمت دادیم و به آنها ملک و سلطنتی

بزرگ عطا کردیم.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ^{۱۳} خداوند بر مؤمنان منت نهاد [نعمت بزرگی بخشید] هنگامی که در میان آن‌ها، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آن‌ها بخواند، و آن‌ها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد.

همراه بودن کتاب و حکمت

...يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا ... وَ يُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ ...^{۱۴} تا آیات ما را بر شما بخواند و شما را پاک کند و به شما، کتاب و حکمت بیاموزد...

... وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَ الْحِكْمَةِ ...^{۱۵} و به یاد بیاورید نعمت خدا را بر خود، و کتاب آسمانی و علم و دانشی که بر شما نازل کرده.

ذَلِكَ تَنْزِيلُ اللَّهِ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَ الذِّكْرِ الْحَكِيمِ^{۱۶} اینها را که بر تو می‌خوانیم، از نشانه‌ها (حقانیت تو) است، و یادآوری حکیمانه است.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا ... وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ ...^{۱۷} خداوند بر مؤمنان منت نهاد (نعمت بزرگی بخشید) هنگامی که در میان آنها، پیامبری از خودشان برانگیخت... و کتاب و حکمت بیاموزد...

وَ كَذَلِكَ أَنْزَلْنَا حُكْمًا عَزِيمًا وَ لَئِنْ أَتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَ لَا وَاقٍ^{۱۸} همان‌گونه (که به پیامبران پیشین کتاب آسمانی دادیم) بر تو نیز این (قرآن) را به عنوان فرمان روشن و صریحی نازل کردیم و اگر از هوس‌های آنان - بعد از آن که آگاهی برای تو آمده - پیروی کنی، هیچ کس در برابر خدا، از تو حمایت و جلوگیری نخواهد کرد.

همراه بودن علم و حکمت

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ^{۱۹} گفتند: منزهی تو، ما نمی‌دانیم جز آن چه تو خود به ما تعلیم فرمودی، که تویی دانا و حکیم. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا^{۲۰} خدا به هر چیز دانا و آگاه است

همراه بودن عزت و حکمت

تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ^{۲۱} این کتاب (عظیم الشأن قرآن) از جانب خدای مقتدر حکیم نازل گردیده است. يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ^{۲۲} ای موسی! همانا این منم خدای عزیز حکیم.

حکمت از نگاه قرآن عبارت است از علم و معرفت داشتن به مجموعه اصولی که موافق با فطرت انسانی و مطابق با واقع هستند. اما حکمتی که در علوم بشری از آن یاد می‌شود در مقابل علوم تجربی به کار رفته و بیشتر مباحث نظری و عقلی صرف را شامل می‌شود.

دریافت کنندگان حکمت از نگاه قرآن

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا»^{۱۸} (خدا) دانش و حکمت را به هر کس بخواهد [و شایسته بداند] می‌دهد و کسی که به او حکمت داده شود، خیر فراوانی داده شده است. با این توضیح، می‌توان انبیای الهی^ﷺ و بندگان خاص خدا را دریافت کنندگان حکمت از نگاه قرآن ذکر کرد.

۱- انبیای الهی^ﷺ:

وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضْلُوكَ وَمَا يُضْلُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا.^{۱۹} و اگر فضل و رحمت خدا شامل حال تو نبود گروهی از آنان (دشمنان اسلام) همت بر آن گماشته بودند که تو را از راه صواب دور سازند، حال آن‌که آن‌ها خود را از راه حق و صواب دور ساخته و به تو هیچ زینتی نتوانند رسانند و خدا به تو این کتاب (قرآن مجید) و (مقام) حکمت (و نبوت) را عطا کرده و آن‌چه را که نمی‌دانستی به تو بیاموخت، و خدا را با تو لطف عظیم و عنایت بی‌اندازه است. وَيَعْلَمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ.^{۲۰} و خدا به او تعلیم کتاب و حکمت کند و تورات و انجیل آموزد.

۲- بندگان خاص:

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ.^{۲۱} و ما به لقمان مقام (علم) و حکمت عطا کردیم (و فرمودیم) که (بر این نعمت بزرگ) خدا را شکر کن، و هر کس شکر حق گوید به نفع خود اوست و هر که ناسپاسی و کفران کند خدا (از شکر و سپاس خلق) بی‌نیاز و (به ذات خود) ستوده صفات است. أم يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا.^{۲۲} بلکه حسد می‌ورزند با مردم (یعنی پیامبر و مسلمین) چون آن‌ها را خدا به فضل خود برخوردار نمود. که البته ما به آل ابراهیم کتاب و حکمت دادیم و به آن‌ها ملک و سلطنتی بزرگ عطا کردیم.

نشانه‌هایی از آثار حکمت خداوند

الوهیت

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۲۳} خدا به یکتایی خود گواهی دهد که جز ذات اقدس او که نگهبان عدل و درستی است خدایی نیست، و فرشتگان و دانشمندان نیز به یکتایی او گواهی دهند؛ نیست خدایی جز او که (بر همه چیز) توانا و داناست.

مدبر الامر بودن خداوند

و لِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا.^{۲۴} لشکریان آسمان‌ها و زمین تنها از آن خداست و خداوند شکست ناپذیر و حکیم است. وَ لَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَ الْبَحْرُ يَمْدُءُ ... مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.^{۲۵} و اگر همه درختان روی زمین قلم شود، و دریا برای آن مرکب گردد... کلمات خدا پایان نمی‌گیرد خداوند عزیز و حکیم است.

بی‌نقص بودن خداوند

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْبُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۲۶} و خدایی است که معبودی جز او نیست، حاکم و مالک اصلی اوست، از هر عیب منزّه است، به کسی ستم نمی‌کند، امنیت بخش است، مراقب همه چیز است، قدرتمندی شکست ناپذیر که با اراده نافذ خود هر امری را اصلاح می‌کند، و شایسته عظمت است خداوند منزّه است از آن‌چه شریک برای او قرار می‌دهند! او خداوندی است خالق، آفریننده‌ای بی‌سابقه، و صورتگری (بی‌نظیر) برای او نام‌های نیک است آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است تسبیح او می‌گویند و او عزیز و حکیم است.

توکل به ذات اقدس الهی

وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.^{۲۷} هر کس بر خدا توکل کند، (پیروز می‌گردد) خداوند قدرتمند و حکیم است!

رحمت واسعه الهی

ما يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَ مَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۲۸}
 هر رحمتی را خدا به روی مردم بگشاید، کسی نمی‌تواند جلوی آن را بگیرد و هر چه را امساک کند، کسی غیر از او قادر به فرستادن آن نیست و او عزیز و حکیم است!

نزول قرآن

الر. كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ.^{۲۹} این کتابی است که آیاتش استحکام یافته سپس تشریح شده و از نزد خداوند حکیم و آگاه (نازل گردیده) است.

وحی الهی

وَ مَا كَانَ لِنَبِّئٍ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحِيًّا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يَرْسِلُ رَسُولًا فَيُوحِي بِلَاذِيهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيُّ حَكِيمٌ.^{۳۰}
 و شایسته هیچ انسانی نیست که خدا با او سخن گوید، مگر از راه وحی یا از پشت حجاب، یا رسولی می‌فرستد و به فرمان او آن چه را بخواهد وحی می‌کند چرا که او بلندمقام و حکیم است.

آفرینش انسان

آفرینش انسان نیز نشانه ای از حکمت خداوند به شمار می‌آید: «وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً... قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ.»^{۳۱} (به خاطر بیاور) هنگامی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من در روی زمین، جانشینی (نماینده ای) قرار خواهم داد... فرشتگان عرض کردند: منزهی تو! ما چیزی جز آن چه به ما تعلیم داده‌ای، نمی‌دانیم تو دانا و حکیمی.»

بعثت پیامبران

رَبَّنَا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يَعْلَمُهُمْ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يَزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۳۲} پروردگارا! در میان آن‌ها پیامبری از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخواند، و آن‌ها را کتاب و حکمت بیاموزد، و پاکیزه کند زیرا تو توانا و حکیمی (و بر این کار، قادری)!

وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۳۳} ما هیچ پیامبری را، جز به زبان قومش، نفرستادیم تا (حقایق را) برای آن‌ها آشکار سازد سپس خدا هر کس را بخواهد (و مستحق بداند) گمراه، و هر کس

را بخواهد (و شایسته بداند) هدایت می‌کند و او توانا و حکیم است.

بعثت پیامبر اسلام

رَبَّنَا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يَعْلَمُهُمْ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يَزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^{۳۴} پروردگارا! در میان آن‌ها پیامبری از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخواند، و آن‌ها را کتاب و حکمت بیاموزد، و پاکیزه کند زیرا تو توانا و حکیمی (و بر این کار، قادری)!

يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ... وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا.^{۳۵} ای مردم! پیامبری که انتظارش را می‌کشیدید، حق را از جانب پروردگارتان آورد ... و خداوند، دانا و حکیم است.

محبت بین مؤمنان

ایجاد محبت بین مؤمنان نیز از حکمت های الهی به شمار می‌آید: «وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.»^{۳۶}

و الفت داد دل‌های مؤمنان را، دل‌هایی که اگر تو با تمام ثروت روی زمین می‌خواستی میان آن‌ها الفت دهی نتوانستی، لیکن خدا تألیف قلوب آن‌ها کرد که او مقتدر و داناست.

امیددادن به انسان‌ها

امیددادن به انسان‌ها نشانه ای از دریای بی کران حکمت الهی است:

... فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ.^{۳۷} صبری زیبا (و خالی از کفران)! امیدوارم خداوند همه آن‌ها را به من بازگرداند چرا که او دانا و حکیم است!

کمک به مؤمنان

بَلَى إِنْ تَصَبَّرُوا وَ تَتَّقُوا وَ يَأْتُواكُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ هَذَا يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ وَ مَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَ لِنُظْمِئِنَّ قُلُوبَكُمْ بِهِ وَ مَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ.^{۳۸} آری، (امروز هم) اگر استقامت و تقوا پیشه کنید، و دشمن به همین زودی به سراغ شما بیاید، خداوند شما را به پنج هزار نفر از فرشتگان، که نشانه‌هایی با خود دارند، مدد خواهد داد! ولی اینها را خداوند فقط بشارت، و برای اطمینان خاطر شما قرار داده و گر نه، پیروزی تنها از جانب خداوند توانای حکیم است!

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

«يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا»

(خدا) دانش و حکمت را به هر کس بخواهد [و شایسته بداند] می‌دهد و کسی که به او حکمت داده شود، خیر فراوانی داده شده است.

وَ إِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَ قَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَ إِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِتْنَانَ نَكَصَ عَلَيَّ عَقْبِيهِ وَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَ اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هُوَ لَاءِ دِينُهُمْ وَ مَنْ يَتَّوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ^{٣٦} و (به یاد آور) هنگامی را که شیطان، اعمال آنها (مشرکان) را در نظرشان جلوه داد، و گفت: امروز هیچ کس از مردم بر شما پیروز نمی‌گردد! و من، همسایه (و پناه دهنده) شما هستم! اما هنگامی که دو گروه (کافران، و مؤمنان مورد حمایت فرشتگان) در برابر یکدیگر قرار گرفتند، به عقب برگشت و گفت: «من از شما (دوستان و پیروانم) بیزارم! من چیزی می‌بینم که شما نمی‌بینید من از خدا می‌ترسم، خداوند شدید العقاب است!»

قبول توبه

خداوند رحمان و رحیم توبه دیگران را به رحمت واسعه خود قبول می‌کند و این نیز چیزی جز حکمت خداوند نیست: إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا^{٣٧} پذیرش توبه از سوی خدا، تنها برای کسانی است که کار بدی را از روی جهالت انجام می‌دهند، سپس زود توبه می‌کنند. خداوند، توبه چنین اشخاصی را می‌پذیرد و خدا دانا و حکیم است.

جهاد در راه خداوند

وَ لَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَ تَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا^{٣٨} و در راه تعقیب دشمن، (هرگز) سست نشوید! (زیرا) اگر شما درد و رنج می‌بینید، آن‌ها نیز همانند شما درد و رنج می‌بینند ولی شما امیدی از خدا دارید که آن‌ها ندارند و خداوند، دانا و حکیم است.

وضع حدود و تعزیرات

وضع حدود و تعزیرات از آن‌جایی که به منزله مقابله با افزایش جرم در جامعه است، از حکمت‌های الهی به شمار می‌آیند: وَ السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ^{٣٩} دست مرد دزد و زن دزد را، به کیفر عملی که انجام داده‌اند، به عنوان یک مجازات الهی، قطع کنید! و خداوند توانا و حکیم است. وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَ مَنْ قَتَلَ ... فَتَجْرِبُهُ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً وَ دِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ ... وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا^{٤٠} هیچ فرد باایمانی مجاز نیست که مؤمنی را به قتل برساند، مگر این که این کار از روی خطا و اشتباه از او سر زند (و در عین حال،) کسی که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند، باید یک برده مؤمن را آزاد کند و خون‌بهای بی‌کسان او بپردازد مگر اینکه آن‌ها خون‌بها را ببخشند... و خداوند، دانا و حکیم است.

کیفر گناه کاران

وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَ قَالَ أُولَئِكَ هُمُ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَ بَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ^{٤١} در آن روز که (خدا) همه آن‌ها را جمع و محشور می‌سازد، (می‌گوید): ای جمعیت شیاطین و جن! شما افراد زیادی از انسان‌ها را گمراه ساختید! دوستان و پیروان آن‌ها از میان انسان‌ها می‌گویند: پروردگارا! هر یک از ما دو گروه (پیشوایان و پیروان گمراه) از دیگری استفاده کردیم (ما به لذات هوس آلود و زودگذر رسیدیم و آن‌ها بر ما حکومت کردند) و به اجلی که برای ما مقرر داشته بودی رسیدیم. (خداوند) می‌گوید: «آتش جایگاه شماسست جاودانه در آن خواهید ماند، مگر آن‌چه خدا بخواهد. پروردگارتو حکیم و داناست.»

پاداش نیکوکاران

وَ إِذَا تَنَلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَ لِيَ مُسْتَكْبِرًا كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَيَسْتَهْزِئُ بِعَذَابِ أَلِيمٍ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فِيهَا مِنْ ثَمَرَاتٍ حَقَا وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ^{٤٢} و هنگامی که آیات ما بر او خوانده می‌شود، مستکبران روی برمی‌گرداند، گویی آن را نشنیده است گویی اصلاً گوش‌هایش سنگین است! او را به عذابی دردناک بشارت ده! (ولی) کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، باغ‌های پر نعمت بهشت از آن‌هاست جاودانه در آن خواهند ماند این وعده حتمی الهی است و اوست عزیز و حکیم (شکست ناپذیر و دانا).

معاد

وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَ لَكِن لِيُطَمِّئَنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ ... ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَ اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ^{٤٣} و (به خاطر بیاور) هنگامی را که ابراهیم گفت: خدایا! به من نشان بده چگونه مردگان را زنده می‌کنی؟ فرمود: مگر ایمان نیاورده‌ای؟! عرض کرد: آری، ولی می‌خواهم قلبم آرامش یابد. فرمود: در این صورت، چهار نوع از مرغان را انتخاب کن! و آن‌ها را (پس از ذبح کردن،) قطعه قطعه کن (و در هم بیامیز!) ... بعد آن‌ها را بخوان، به سرعت به سوی تو می‌آیند! و بدان خداوند قادر و حکیم است (هم از ذرات بدن مردگان آگاه است، و هم توانایی بر جمع آن‌ها دارد).

نجات از جهنم

وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَ قَالَ أُولَئِكَ هُمُ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَ بَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ

رَبِّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ^{۳۷} در آن روز که (خدا) همه آن‌ها را جمع و محشور می‌سازد، (می‌گوید): ای جمعیت شیاطین و جن! شما افراد زیادی از انسان‌ها را گمراه ساختید! دوستان و پیروان آن‌ها از میان انسان‌ها می‌گویند: پروردگار! هر یک از ما دو گروه (پیشوایان و پیروان گمراه) از دیگری استفاده کردیم (ما به لذات هوس آلود و زودگذر رسیدیم و آن‌ها بر ما حکومت کردند) و به اجلی که برای ما مقرر داشته بودی رسیدیم. (خداوند) می‌گوید: «آتش جایگاه شماسست جاودانه در آن خواهید ماند، مگر آن‌چه خدا بخواهد. پروردگار تو حکیم و داناست.»

آرامش مؤمنان

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُذْهِبُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَ لِيَهْ جُنُودَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا^{۳۸} او کسی است که آرامش را در دل‌های مؤمنان نازل کرد تا ایمانی بر ایمانشان بیفزایند لشکریان آسمان‌ها و زمین از آن خداست، و خداوند دانا و حکیم است.

عدم اطاعت از دشمنان

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ ... وَ لَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ ... إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا^{۳۹} ای پیامبر! ... و از کافران و منافقان اطاعت مکن ... که خداوند عالم و حکیم است.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ لَا تُطِيعِ الْكَافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا^{۴۰} ای پیامبر! تقوای الهی پیشه کن و از کافران و منافقان اطاعت مکن که خداوند عالم و حکیم است.

هدایت بشری

وَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ^{۴۱} ما هیچ پیامبری را، جز به زبان قومش، نفرستادیم تا (حقایق را) برای آن‌ها آشکار سازد سپس خدا هر کس را بخواهد (و مستحق بداند) گمراه، و هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) هدایت می‌کند و او توانا و حکیم است.

پی‌نوشت‌ها

۱. علامه طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۳۹۵
۲. علامه طبرسی، مجمع البیان، ج ۲، ص ۱۵۵.
۳. علامه طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۹، ص ۵۴۳.
۴. بقره، ۲۳۱.
۵. لقمان، ۱۲.
۶. نحل، ۱۲۵.
۷. نساء، ۵۴.
۸. آل عمران، ۱۶۴.
۹. بقره، آیه ۱۵۱.
۱۰. بقره، آیه ۲۳۱.
۱۱. آل عمران، آیه ۵۸.
۱۲. آل عمران، ۱۶۴.
۱۳. رعد، ۳۷.
۱۴. بقره، آیه ۳۲.
۱۵. نساء، آیه ۱۱.
۱۶. زمر، ۱.
۱۷. نمل، ۹.
۱۸. بقره، ۲۶۹.
۱۹. نساء، ۱۱۳.
۲۰. آل عمران، ۴۸.
۲۱. لقمان، ۱۲.
۲۲. نساء، ۵۴.
۲۳. آل عمران، ۱۸.
۲۴. فتح، ۴.
۲۵. لقمان، ۲۷.
۲۶. حشر، ۲۴.
۲۷. انفال، ۴۹.
۲۸. فاطر، ۲.
۲۹. هود، ۱.
۳۰. شوری، ۵۱.
۳۱. بقره، ۳۰.
۳۲. بقره، ۱۲۹.
۳۳. ابراهیم، ۴.
۳۴. بقره، ۱۲۹.
۳۵. نساء، ۱۷۰.
۳۶. انفال، ۶۳.
۳۷. یوسف، ۸۳.
۳۸. آل عمران، ۱۲۵.
۳۹. انفال، ۴۸.
۴۰. نساء، ۱۷.
۴۱. نساء، ۱۰۴.
۴۲. مائده، ۳۸.
۴۳. نساء، ۹۲.
۴۴. انعام، ۱۲۸.
۴۵. لقمان، ۷-۹.
۴۶. بقره، ۲۶۰.
۴۷. انعام، ۱۲۸.
۴۸. فتح، ۴.
۴۹. احزاب، ۱.
۵۰. احزاب، ۱.
۵۱. ابراهیم، ۴.

